

HISTORY

Боримський В.В.

Польсько-український союз 1920 р. в історіографії післявоєнного українського зарубіжжя

*Боримський Віталій Володимирович, аспірант
Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького, м. Черкаси, Україна*

Анотація. Стаття присвячена огляду основних праць, що стосуються питання польсько-українського союзу 1920 р. Детально розглядаються існуючі напрями в українській історіографії та виділяються головні аспекти, які потребують ретельного дослідження.

Ключові слова: польсько-український союз, 1920 р., Варшавський договір, історіографія

Вступ. Тема польсько-українського союзу 1920 р. була надзвичайно заполітизованою в СРСР. Тому природно, що тільки на еміграції він міг стати повноцінним предметом історіографічного осмислення.

Короткий огляд публікацій по темі. Тема вже частково досліджувалась Р. Лаврецьким [1], О. Михайловою [2], В. Солдатенком [3], В. Калінчик та С. Віднянським [4] і ін. В цілому становище української історичної науки за кордоном розглядав О. Оглоблин [5]. Однак детально історіографія польсько-українського союзу 1920 р. в українській післявоєнній еміграційній історіографії не розглядалась.

Виклад основного матеріалу. Після Другої світової війни, як слушно зауважує В. Солдатенко, зменшилась кількість мемуарних творів, однак успішними виявилися спроби створення синтетичних нарисів, присвячених Українській революції [3, с. 23].

Одним з перших фахових досліджень польсько-українського союзу 1920 р. став семитомник Матвія Стахів "Україна в добі Директорії". Автор на підставі широкої джерельної бази досліджував генезу союзу, польські плани та українські сподівання, розглядав міжнародний контекст досліджуваних подій. На думку автора воєнна агресія Польщі проти Західної України мала вирішальне значення для всієї України. М. Стахів доводив, що УНР змогла б утриматися в 1919 році проти агресії більшовиків, якби збройні сили ЗУНР не були зв'язані на польському фронті, бо тоді вони були б "хребтом" великої Дієвої Армії УНР. Сильне становище Директорії змусило б Антанту визнати незалежність України [6, с. 153-154].

Таким чином автор підкреслював, що не тільки більшовики знищили українську незалежність, але в вирішальній мірі також польський напад з Заходу та польська дипломатична акція мирній конференції в Парижі. Цим нападом, вважав М. Стахів, Польща зменшувала силу України і тим самим вбила потенційного союзника [6, с. 164]. Таким чином непродумана політика Польщі довела ситуацію до того, що союз врешті не дав очікуваних результатів.

Даючи характеристику польським планам щодо України, автор доводив, що Україна була не більше ніж зняряддя польської східної політики. Увесь тягар війни проти більшовиків мали витримати на собі Україна, прибалтійські держави та білі російські армії. За плечима України та прибалтійських країн Польща прагнула спокійно організувати і вишколити свою армію [6, с. 177]. За висловом М. Стахів, "Украї-

їна мала тільки якнайдовше кривавитися, щоб ослабити Советську Росію" [6, с. 179].

Своє дослідження автор, щоправда, не довів до дня підписання договору, не торкнувся питання спільних польсько-українських воєнних дій та Ризького миру. Таким чином М. Стахів детально дослідив лише генезу польсько-українського союзу 1920 р., його ж наслідків не торкається.

Аркадій Валійський, офіцер Армії УНР, доходив у своєму аналізі до такого висновку: "Сьогодні... можна сміливо і певно сказати, що головною з причин нашої прогри в 1920 році було невиконання поляками їх зобов'язань, що вони їх прийняли на себе щодо постачання зброї й амуніції своєму українському партнерові. Тільки тому уряд УНР не зміг дістати сильну власну армію. Всі заходи українського командування збільшити свої збройні сили розбились на спротиві поляків. З цілого поведіння польського командування можна доходити висновку, що Польща, підписавши з Україною союзницький мирний договір, водночас згори не хотіла допустити, щоб той український союзник мав сильну армію" [7].

Український публіцист, журналіст і громадський діяч Іван Кедрин проводив аналогію з подіями XVII ст. Порівнюючи Варшавський договір з Гадяцьким а Ризький мир з Андрусівським, він зазначав: "Перший поділ України з 1667 року не вийшов на здоров'я Польщі: в круглі 100 років прийшов перший поділ Польщі і за ним ще два інші і вона втратила не тільки українську Галичину й Правобережжя, а й польські корінні землі в користь західних і східного сусідів. Ту ж саму науку дістала Польща в 1939-му році: між сильною Німеччиною і сильною Росією немає місця на Польщу з претензіями бути великодержавною. Та ж сама правда стоїть майбутності Польщі: не в оперті на Росію проти України, а в оперті на всі неросійські народи на Сході Європи, в першу чергу на нарід український, може існувати незалежна Польща" [8, с. 13-14]. Автор також зробив ґрунтовне, оперте на значну джерельну базу, дослідження ходу мирних переговорів у Ризи та українського питання на цих переговорах. Саме Ризький мир він вважав найбільш негативною частиною співпраці між УНР та Польщею.

В цілому, про укладення союзу з Польщею, І. Кедрин зазначав, що незважаючи на тяжкість прийнятих умов не можна осуджувати за це українську делегацію. Вона була у дуже складній ситуації [9, с. 60].

Петро Мірчук у книзі "Українська державність 1917-1920" вкрай негативно оцінював польсько-український

союз. І не тільки через те, що ним перекреслювалась ідея соборності України, віддавались Польщі Галичина, Волинь і Полісся, бо тодішнє катастрофічне становище української держави могло виправдати навіть такі жертви. "Корінь лиха", на думку автора, крився в непомірних польських амбіціях та ворожому ставленні до свого союзника [10, с. 372-373]. Коли на підставі Варшавського договору польська армія, як союзник, почала просуватися до Києва, то на зайнятих теренах провадила таку ж окупаційну політику як і в Кам'янці в 1919 р. [10, с. 373] Українське населення з самого початку з пересторогою поставилося до польського союзника, оскільки в народній пам'яті ще живими були враження від польського панування за часів давньої Польщі. Більше того, "ту неприхильну настороженість збільшували вісті про варварський терор поляків на окупованих західноукраїнських землях та безглузде роззброєння поляками та інтернування Українських Січових Стрільців у грудні 1919 року і повсталих проти більшовиків частин УГА в квітні 1920 року [10, с. 374]. Це на думку автора і стало головною причиною поразки польсько-українського походу.

Такої ж думки притримувалась Наталія Полонська-Василенко [11]. Крім того дослідниця стверджувала, що договір був сприйнятий різними прошарками українського суспільства, як велике нещастя. Особливо негативне враження він справив у Галичині, яку охопив настрої безнадійності. Як відзначає Н. Полонська-Василенко, увесь шлях польської і української армій по Україні відзначався брутальністю поляків, грабунками населення та вандалізмом, яким авторка вважає підпал будинку колишнього губернатора та підірив славетного Ланцюгового мосту через Дніпро [11, с. 542].

Потужним поштовхом до вивчення подій Української революції, в тому числі польсько-українського союзу 1920 р., став вихід у світ двотомника "Україна і Польща в документах (1918-1922)" під редакцією Тараса Гунчака [12; 13] в серії "Джерела до історії України-Руси". Він включає головним чином вибір архівних матеріалів до історії польсько-українських взаємин, які зберігаються в Інституті Юзефа Пілсудського в Нью-Йорку, що особливо посилює наукову вартість збірника. Збірник документів досьогодні не втратив актуальності та є дуже широко цитованим серед дослідників польсько-українського союзу 1920 р. Важливою історіографічною подією стала також публікація документів у збірнику "Українська революція. Документи 1919-1921" [14] під редакцією того ж Т. Гунчака. Тематика документів включає і дипломатичні й військові документи УНР, звіти польського уряду про війну в Україні, листування між провідниками українського уряду і військовими та між польськими генералами.

Окремо потрібно зупинитись на історичних есеях Івана Лисяка-Рудницького. У своїй статті "Польсько-українські стосунки. Тягар історії" він аналізував у тому числі й перебіг польсько-українських взаємин періоду 1917-1921 рр. Автор підкреслював особливе значення Галичини для України. Він вважав, що польська агресія проти Східної Галичини означала значно більше ніж втрату однієї провінції. Насправді це означало знищення самих підвалин, на яких могла бути збудована самостійна українська держава в добі

після першої світової війни. Торкнувся автор і концепції бєльведерського табору. На його думку, політику Ю. Пілсудського характеризувала непереборна внутрішня суперечність: з одного боку він хотів утримати самостійну Україну, яка б служила перепорою проти Росії, а з другого – своїм завоюванням Східної Галичини знищив шанси на українську самостійність [15, с. 101]. Польсько-український альянс 1920 р., на його думку, по-перше, – прийшов у час, коли Україна вже була виснажена трирічною боротьбою, а по-друге, – в випадку навіть його успіху призвів би до триподілу України. Таким чином, на думку автора, непоступливість польської сторони, територіальні поступки на користь Польщі звели нанівець ідею польсько-українського співробітництва [15, с. 102]. Автор також додавав, що "у XVII ст. Правобережна Україна була млиновим каменем на шії Речі Посполитої. Це ж можна сказати про Галичину й Волинь у 20-30-их роках ХХ ст. Польща, яка вперто відмовлялася віддати західноукраїнські землі вільній Україні, була в кінці змушена передати їх Російській імперії або Радянському Союзу; і сама Польща потрапила під російське панування" [15, с. 104].

На нерівноправності політичної та військової конвенції з 21 квітня 1920 р. наголошував І. Нагаєвський у своїй "Історії української держави двадцятого століття" [16]. Втім, як зазначав автор, "потопаючий хапається бритви". Саме такою бритвою для УНР і став Варшавський договір. Крім того, договір став результатом "нечесної гри" поляків на наївній легковірності людей з найближчого оточення С. Петлюри [16, с. 343].

Вартими уваги є спогади Степана Витвицького, опубліковані на сторінках "Українського Історика" [17]. Колишній активний діяч ЗУНР та пізніший президент УНР в екзилі висвітлює деякі досить цікаві деталі про переговори у Варшаві. Він вважав, що Польщі в першу чергу йшлося про те, щоб українська делегація погодилась на польську окупацію Західної України та зреклась Галичини. Колишній керівник закордонних справ ЗУНР також наводить інші маловідомі факти. Зокрема згадує, що під час польського відступу на фронті в липні 1920 р. польський прем'єр Владислав Грабський, відбуваючи на конференцію в Спа, заявив йому, що Польща готова погодитись на державну окремішність Галичини у федерації з Польщею, з застереженням окремого статуту для Львова [17, с. 110]. Автор також підкреслював, що як Варшавський договір так і Ризький мир визнавали за автохтонним, компактно проживаючим українським населенням Галичини ті ж права, що й за розсіяними на українській землі по той бік кордону нащадками польських поселенців [17, с. 111].

Однією з найкращих англомовних розвідок з історії української революції є праця Дж. Решетара "Українська революція 1917-1920. Дослідження з націоналізму" [18]. Автор вважає намагання С. Петлюри відвернути здобуття України більшовиками в 1920 році через приречено хворий альянс з поляками за найбруднішу сторінку в усій українській історії.

Напевно найгрунтовнішим спеціальним дослідженням польсько-українського союзу 1920 р. в еміграційній літературі є книга Михайла Михайловича Палія "Українсько-польський оборонний союз 1920 р.". На-

писана на основі великої кількості джерел, вона становить як важливе та ґрунтовне дослідження, так і винятково вартісну позицію в дискусії. Хоча монографія не вводить до наукового обігу нових джерел, однак є першим узагальненим дослідженням польсько-українського союзу в сучасній літературі. В монографії розглядаються дипломатичні переговори, міжнародна ситуація, політичне становище в Польщі та Україні, перебіг воєнної кампанії, переговори в Мінську та Ризі, Другий зимовий похід.

Автор вважає підписання Варшавського договору на таких складних умовах неперемним, та все ж єдиним можливим варіантом для українського керівництва. В разі успіху українці мали б хоч маленьку державність. З такого безнадійного становища українців скористалися поляки.

Польська влада, на думку М. Палія, всупереч воєнній конвенції Варшавського договору, не була щиро зацікавлена у зміцненні українських сил. Навіть коли існуючі частини вкрай потребували зброї та оснащення, польське командування постачало їх дуже повільно і в обмежених кількостях. Більш того, поляки не тільки роззбрóили частини УГА, які вважали більш небезпечними для Польщі ніж для більшовиків, а й не передали їхніх зброї та спорядження Армії УНР, – зазначає М. Палій [19, с. 113].

На його думку, польський уряд не планував сприяти уряду УНР у розбудові сильної армії. Польське командування просто потребувало присутності українських військ протягом наступу в Україні, щоб заспокоїти населення, яке було ворожим до всіх чужоземних військ, полеглих таким чином кампанію. Ав-

тор зазначав, що польська сторона вкотре порушила Варшавський договір вступивши в сепаратні переговори з більшовиками. Досліджуючи українське питання на переговорах в Ризі, автор зазначав, що на переговорах "сеймова група" на чолі з В. Грабським відкинула постулати Ю. Пілсудського щодо кордонів. Однак, як вважав автор, Ризький мир не пішов на користь обом союзникам. Польща була політично недалекоглядна, дійшовши до угоди з більшовиками коштом України [19, с. 201].

Висновки. Більшість діаспорних істориків вважає, що причиною поразки польсько-української концепції стала зверхність та недалекоглядність Польщі, яка намагалась отримати якомога більше вигоди від свого союзника, чим звела нанівець всю співпрацю і долю самого союзу. Також мала значення недосконалість і недалекоглядність концепції Ю. Пілсудського, яка виявилась туманною та внутрішньо суперечливою. Саме польський імперіалізм, який спрямований на союз з Росією проти України, вже двічі протягом історії призводив до поділу України а потім і до втрати незалежності Польщею.

Все це показує, що залишається велика кількість питань, які потребують аналізу. Одними з важливих аспектів у цьому дослідженні мають виступити теми впливу польсько-української (галицької) війни на результат війни УНР з більшовиками і на всю подальшу українську боротьбу за державність. Потребує дослідження також тема впливу польської делегації в Парижі на ставлення Антанти до України. Ґрунтового дослідження чекає й тема перебігу спільної воєнної кампанії.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Лаврецький Р. Українсько-польсько-більшовицька війна 1920 року в сучасній українській та польській історіографії // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2009. – № 18. – С. 652-665.
Lavrets'kyi R. Ukrayins'ko-pol's'ko-bil'shovyt's'ka viyna 1920 roku v suchasniy ukrayins'kiy ta pol's'kiy istoriografii [Ukrainian-Polish-Bolshevik War of 1920 the modern Ukrainian and Polish historiography] // Ukrayina: kul'turna spadshchyna, natsional'na svidomist', derzhavnist'. – 2009. – № 18. – S. 652-665.
2. Михайлова О. Огляд історіографії проблеми еволюції польсько-українських відносин у 1918-1920 рр. // Марістеріум: Історичні студії. Випуск 7 (2001). – С. 97-103.
Mykhaylova O. Ohlyad istoriografii problemy evolyutsiyi pol's'ko-ukrayins'kykh vidnosyn u 1918-1920 rr. [Review historiography problem of the evolution of the Polish-Ukrainian relations in 1918-1920] // Mahisterium: Istorychni studiyi. Vypusk 7 (2001). – S. 97-103.
3. Солдатенко В. Українська революція. Історичний нарис: Монографія. – К.: Либідь, 1999. – 976 с.¹
Soldatenko V. Ukrayins'ka revolyutsiya. Istorychnyy narys: Monografiya [Ukrainian revolution. Historical Review Monograph]. – K.: Lybid', 1999. – 976 s.
4. Віднянський С., Калінчик В. Українсько-польські відносини 1917-1926 рр.: сучасна історіографія проблеми // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Історичні науки. – 2007. – № 1. – С. 44-51.
Vidnyans'kyi S., Kalinchyk V. Ukrayins'ko-pol's'ki vidnosyny 1917-1926 rr.: suchasna istoriografiya problem [Ukrainian-Polish relations 1917-1926 gg. : modern historiography of the problem] // Naukovyy visnyk Volyn's'koho derzhavnoho universytetu im. Lesi Ukrayinky. Istorychni nauky. – 2007. – № 1. – S. 44-51.
5. Оглоблин О. Українська еміграція 1917-1956. Українська історична наука поза межами України (на еміграції) в 1920 – 1950-х роках (За редакцією Любомира Винара) // Український історик. – 2004-2005. – № 3-4 (163-164). – С. 172-219.¹
Ohloblyn O. Ukrayins'ka emigratsiya 1917-1956. Ukrayins'ka istorychna nauka poza mezhamy Ukrayiny (na emigratsiyi) v 1920 – 1950-kh rokakh (Za redaktsiyeyu Lyubomyra Vynara) [Ukrainian emigration 1917-1956. Ukrainian historical studies outside Ukraine (in exile) in 1920 - 1950 (Edited by Lubomyr Vynar)] // Ukrayins'kyi istoryk. – 2004-2005. – № 3-4 (163-164). – S. 172-219.
6. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР. Т. 7. – Скрентон, 1966. – 432 с.
Stakhiv M. Ukrayina v dobi Dyrektoriyi UNR. T. 7. [Ukraine in the time of the Directory of the UNR. Vol. 7] – Skrenton, 1966. – 432 s.
7. Валійський А. Військовий аспект Варшавської конвенції 1920 року // Голос комбатанта. – 1960. – Ч. 8 (14). – С. 10-13.
Valiys'kyi A. Viys'kovyy aspekt Varshavs'koyi konventsiyi 1920 roku [military dimension of the Warsaw Convention 1920] // Holos kombatanta. – 1960. – Ch. 8 (14). – S. 10-13.
8. Кедрин І. Паралелі в історії України: з нагоди 50-річчя Ризького Миру. – Нью-Йорк: Червона Калина, 1971. – 139 с.
Kedryn I. Paraleli v istoriyi Ukrayiny: z nahody 50-richchya Ryz'koho Myru. [parallels in the history of Ukraine on the occasion of the 50th anniversary of the Peace of Riga] – N'yu-York: Chervona Kalyna, 1971. – 139 s.
9. Кедрин І. Життя-події-люди: спомини й коментарі. – Нью-Йорк: Червона Калина, 1976. – 724 с.
Kedryn I. Zhyttya-podiyi-lyudy: spomyny y komentari. [Life-events-men, memories and comments.] – N'yu-York: Chervona Kalyna, 1976. – 724 s.

10. Мірчук П. Українська державність 1917-1920. – Філадельфія, 1967. – 400 с.
Mirchuk P. Ukrayins'ka derzhavnist' 1917-1920 [Ukrainian statehood 1917-1920]. – Filadel'fiya, 1967. – 400 s.
11. Полонська-Василенко Н. Історія України : У 2-х т. / Н. Полонська-Василенко. – 2-ге вид., репр. – К. : Либідь, 1992-1993. – Т. 2. : Від середини XVII століття до 1923 року. – 1993. – 608 с.
Polons'ka-Vasylenko N. Istoriya Ukrayiny : U 2-kh t. [History of Ukraine: In 2 vol.] / N. Polons'ka-Vasylenko. – 2-he vyd., repr. – K. : Lybid', 1992-1993. – T. 2. : Vid seredy ny XVII stolittya do 1923 roku. – 1993. – 608 s.
12. Гунчак Т. Україна і Польща в документах. 1918-1922 / Наукове товариство ім. Шевченка. – Ч. 2. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1983. – 479 с.
Hunchak T. Ukrayina i Pol'shcha v dokumentakh. 1918-1922 [Ukraine and Poland in the documents. 1918-1922] / Naukove tovarystvo im.. Shevchenka. – Ch. 2. N'yu-York; Paryzh; Sidney; Toronto, 1983. – 479 s.
13. Гунчак Т. Україна і Польща в документах. 1918-1922 / Наукове товариство ім. Шевченка. – Ч. 1. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1983. – 462 с.
Hunchak T. Ukrayina i Pol'shcha v dokumentakh. 1918-1922 [Ukraine and Poland in the documents. 1918-1922] / Naukove tovarystvo im.. Shevchenka. – Ch. 1. N'yu-York; Paryzh; Sidney; Toronto, 1983. – 462 s.
14. Українська революція: Документи, 1919 – 1921 / Ред. Тарас Григорович Гунчак ; За аг. Ред. Ярослав Білінський, Василь Михайлович Омельченко, Олег Федішин . [Джерела до новітньої історії України. Т. 2] – Нью-Йорк : Українська Вільна Академія Наук у США, 1984. – 478 с.
Ukrayins'ka revolyutsiya: Dokumenty, 1919 – 1921 [Ukrainian Revolution: Documents 1919 - 1921] / Red. Taras Hryhorovych
- Hunchak ; Za ah. Red. Yaroslav Bilins'kyu, Vasyly' Mykhaylovych Omel'chenko, Oleh Fedyshyn . [Dzherela do novit'noyi istoriyi Ukrayiny. T. 2] – N'yu-York : Ukrayins'ka Vil'na Akademiya Nauk u SSHA, 1984. – 478 s.*
15. Лисяк-Рудницький І. Польсько-українські стосунки: тягар історії // І. Лисяк-Рудницький, Історичні есе. Т. 1/ Пер. з англ. М. Бадік, У. Гавришків, Я. Грицак, А. Дешиці, Г. Киван, Е. Панкеевої - К.: Основи, 1994. - 554с.
Lysyak-Rudnyts'kyu I. Pol's'ko-ukrayins'ki stosunki: tyahar istoriyi, [Polish-Ukrainian relations: the burden of history] // I. Lysyak-Rudnyts'kyu, Istorychni esse. T. 1/ Per. z anhl. M. Badik, U. Havryshkiv, YA. Hrytsak, A. Deshchytsi, H. Kyvan, E. Pankeyevoyi - K.: Osnovy, 1994. - 554s.
16. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття / І. Нагаєвський. – Рим: Український католицький університет ім. св. Климента Папи, 1989. – 486 с.
Nahayevs'kyu I. Istoriya Ukrayins'koyi derzhavy dvadtsyatoho stolittya [The history of the twentieth century Ukrainian State]. – Rym: Ukrayins'kyu katolyts'kyu universytet im.. sv.. Klymenta Papu, 1989. – 486 s.
17. Витвицький С. Галичина в міжнародній політиці в 1914-1923 роках // Український історик. – 1995. - № 1-4 (124-127). – С. 100 – 118.
Vytvyts'kyu S. Halychyna v mizhnarodniy politytsi v 1914-1923 rokakh [Galicia in international politics in the years 1914-1923] // Ukrayins'kyu istoryk. – 1995. - № 1-4 (124-127). – S. 100 – 118.
18. Reshetar J.S. The Ukrainian Revolution, 1917-1920. A Study in Nationalism. - New York, 1972. – 363 p.
19. Palij M. The Ukrainian-Polish Defensive Alliance, 1919-1921. An aspect of the Ukrainian Revolution. – Edmonton-Toronto, 1995. – 484 s.

Borymskyi V.V. Polish-ukrainian Alliance of 1920 in the Ukrainian foreign postwar historiography

Abstract. The focus of the article is on one of the most controversial moments in the history of the Ukrainian-Polish relations in the interwar period. It is an attempt at the review of the historiography to the problem of polish-ukrainian alliance of 1920. The author views directions in Ukrainian historiography in detail and as a result emphasizes the main aspects which else are in need of assiduous research.

Keywords: Polish-Ukrainian alliance in 1920, the Warsaw Pact, historiography

Боримский В.В. Польско-украинский союз в историографии послевоенного украинского зарубежья

Аннотация. Статья рассматривает основные труды, касающиеся вопроса польско-украинского союза 1920 г. Подробно рассматриваются основные течения в украинской эмиграционной историографии и выделяются главные аспекты, требующие доработки.

Ключевые слова: польско-украинский союз 1920 г., Варшавский договор, историография